

TEHLİKE KARŞINDA PEYGAMBERLERE YARDIM EDEN ŞAHISLARIN SÖZ VE TUTUMLARININ TAHLİLİ

Mahmut ÖZTÜRK*

Öz

Kur'ân kıssalarında peygamberlerin çağrısına insanların çoğunlukla olumsuz tepki gösterdikleri bildirilmektedir. Toplumun ileri gelenleri de çoğunlukla peygamberlere karşı olan tarafta yer almışlardır. Karşı tarafta olanlar güç kullanarak zulme başladıklarında Allah Teâlâ peygamberlere yardım etmiş, bu yardımlar bazen mucizeler bazen de insanlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Yûsuf ve Mûsâ peygamberin hayatında bu bağlamda birbirine benzeyen üç hadise bulunmaktadır. Yasin sûresindeki üç elçiye yardım eden müminin kıssası da benzer içeriktedir. Olaylar tahlil edildiğinde, peygamberlere yardım eden kişilerin sözlerinde ve hareket tarzlarında bazı benzerlikler dikkat çeker. Bu kişiler peygamberleri, onlara zarar vermek isteyenlere karşı savunmuşlar, mantıklı sözlerle zalimleri ikna etmeye çalışmışlardır. Sonuç çoğunlukla peygamberlerin zaferi ve inkârcıların hezimetidir, bazen de peygamberlerin şehadeti ile neticelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân Kıssaları, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Habib en-Neccâr, ilahi yardım

THE ATTITUDES OF PERSONS WHO SUPPORT PROPHETS AGAINST DEADLY HAZARD

Abstract

The Qur'anic stories report that people mostly reacted negatively to the calls of the prophets. The community leaders were also mostly on the opposite side of the prophets. When the opponents have started persecuting believers, Allah has helped the prophets. These aids have been realized sometimes through miracles and sometimes through people. In this sense, there are three events in the lives of the Prophets Joseph and Moses that resemble each other. The parable of the believer who backed the three prophets in Surah Yasin, also, contains similar points. When the events are analysed, some similarities are noted in the words and attitudes of those who helped the prophets. These people have defended the prophets against those who wanted to harm them and tried to persuade the persecutors with reasonable statements. The result was mostly victory on the side of the prophets and trashing on the side of the infidels. Sadly, sometimes the prophets were also martyred.

Keywords: The Qur'anic stories, Prophet Joseph, Prophet Moses, Habib al-Najjar, divine assistance.

Makale gönderim tarihi: 18.06.2017, kabul tarihi: 01.11.2017

Doi: 10.26791/sarkiat.322224

* Yrd. Doç. Dr. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mahmutozturk0263@gmail.com

Giriş

Kur'ân-ı Kerim'de önemli bir yer teşkil eden kıssaların asıl hedefi, iman ve ibadet gibi ana konular ışığında insan ve toplum hayatına yön vermektir. Kendine has üslubuyla mesajlar içeren kıssaların ikincil hedefleri de vardır. Allah'a davetin esaslarını açıklaması, tevhid inancının bütün dinlerin temelini teşkil ettiğini bildirmesi, Hz. Peygamber'e ve ashâb-ı kirâma İslâm'da sebat hususunda güç vermesi ve geçmiş milletlerin başına gelen hadiselerden ibret alınmasına vesile olması bunlardan bazılarıdır.¹

Kur'ân kıssalarına bakıldığında peygamberlerin kendi toplumları tarafından çoğunlukla olumsuz tepkiyle karşılandığı görülür. Kur'an-ı Kerim'in *mele'*, *mütref*, *müstekbir sâdât ve küberâ*² gibi nitelemelerle işaret ettiği şahıslar, menfaatleri zedelenecek kaygısıyla eski alışkanlıklarını terk etmek istememiş, peygamberlerin tebliğini olumsuz tepkiyle karşılamışlardır. Peygamberleri ve onlara tabi olanları tehditlerle yıldırmaya çalışan bu gruplar, müminlere eziyet etmekle kalmamış, nadiren de olsa işi peygamberleri öldürmeye kadar vardırımlardır.³ Bununla beraber peygamberlere kurulan tuzaklar, çok kere Allah'ın yardımıyla neticesiz kalmıştır.

Allah Teâlâ peygamberlerine bazen Hz. İbrahim misalinde olduğu gibi doğrudan yardım etmiş, bazen de insanları bu yardıma vesile kılmıştır. Allah'ın Hz. Mûsâ'nın annesine ilham vererek ona kurtuluş yolu göstermesi,⁴ Havarilerin Hz. İsa'ya yardım etmeleri,⁵ insanlar aracılığı ile gerçekleşen yardımlara örnek verilebilir.

Bu çalışma, peygamberlere yardım eden şahısların tutumlarındaki benzerlikleri birlikte okuyarak bir sonuca ulaşmayı hedeflemektedir. Ele aldığımız kıssaların ortak özelliği, peygamberlere yardımı dokunan bazı şahıslardan söz etmesidir. Bu yardımlar bazen hayati tehlike karşısında gerçekleşmiş, yardım eden şahıslar da kimi zaman tedbiren inançlarını ve maksatlarını gizlemek durumunda kalmışlardır. Hz. Yûsuf'a çocukluğunda, Hz. Mûsâ'ya da bebekliğinde gerçekleşen yardımlar mahiyet itibarıyla diğerlerinden farklıdır. Bu dönemde henüz nübüvvetle görevlendirilmiş olmasalar da Allah Teâlâ tarafından özel olarak korundukları anlaşılmaktadır. İsrailoğulları'nın erkek çocuklarının öldürüldüğü bir dönemde Hz. Mûsâ'nın onun şerrinden kurtulması ve onun sarayında büyümesi ancak Allah'ın iradesi ile gerçekleşebilecek bir hadisedir.

Makalenin amacı tespit edilen benzerliklerden hareketle, peygamberlere yardım eden kişilerin kıssada yer verilen hareket tarzları ve sözlerini tahlil etmektir. Çalışmada Yûsuf ve Mûsâ'nın hayatından üçer vaka ile Yasin sûresinde elçilere yardım ettiği ifade edilen müminin hikâyesi örnek olarak seçilmiştir.

1. Peygambere yardım eden şahıslar

1.1. Hz. Yûsuf'a yardım eden şahıslar

¹ Mennau'l-Kattan, *Mebâhis fi 'Ulumi'l-Kur'ân*, Mektebetü Vehbe, Kahire, ts., s. 301-302.

² Sırasıyla bkz.: Bakara, 2/170; İsrâ, 17/16; A'râf, 7/36; Ahzâb, 33/67.

³ Âl-İmrân, 3/112.

⁴ Tâhâ, 20/38-39.

⁵ Âl-i İmrân, 3/52.

Yûsuf kıssası Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyanın ne anlama geldiğini bilen kardeşleri tarafından kıskanılıp kuyuya atılmasıyla başlar ve Mısır'da yüksek bir mevkie çıkmasıyla son bulur. Bu kısımda Hz. Yûsuf'un hayatından üç örnek olayı ana hatları ile özetleyecek, değerlendirmeleri diğer kıssalardaki benzer özelliklerle beraber yapacağız.

1.1.1. Hz. Ya'kub'un, kardeşleri hususunda Hz. Yûsuf'u uyarması

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Ya'kub'un Hz. Yûsuf'a daha düşkün olduğuna dair açık bir ifade olmasa da müfessirler bu konudaki rivayetlere dayanarak kardeşlerin kıskançlığını Hz. Ya'kub'un sevgisine bağlamışlardır. Râzî, (ö. 606/1209) Hz. Ya'kub'un, Hz. Yûsuf'a olan sevgisini onun öksüz kalmasına, iyi huylu ve yardımsever olmasına bağlar.⁶ Zuhaylî'ye göre bu sevginin nedeni Hz. Ya'kub'un Hz. Yûsuf'un nübüvvetle şerefendirileceğini anlamış olmasıdır.⁷ Bu sevgiyi bir gerekçeye dayandırmak isteyen Mâtürîdî, (ö. 333/944) ailede küçük olan çocuğu sevmenin insan fitratında var olduğunu, çocuklar arasında gözetilmesi gereken eşitlik kapsamına sevginin dâhil edilemeyeceğini söyler.⁸

Hangi amaçla ve düzeyde olursa olsun Hz. Yûsuf'a duyulan bu sevginin diğer kardeşleri tarafından olumlu bir hissiyat bırakmadığı ve onlarda şiddetli bir kıskançlığa yola açtığı görülmektedir.⁹ Kardeşleri, Hz. Yûsuf ve Bünyamin'den yaşça büyük oldukları ve ailenin pek çok işini gördüklerini ileri sürerek kendilerini babalarının sevgisine daha layık görüyorlardı.¹⁰ Babalarının sevgisine ve yaptıklarını görüp takdir etmesine engel saydıkları Hz. Yûsuf'u -bu arzularına nail olma uğruna- ortadan kaldırmaya karar verdiler.¹¹

Hz. Yûsuf rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayı kendisine secde ederken gördü ve olanları babasına anlattı.¹² Hz. Ya'kub rüyayı onun nübüvvetine bir işaret olarak yorumladı.¹³ Kardeşlerinin Hz. Yûsuf'a besledikleri kıskançlığın farkında olan

⁶ Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (ö. 606/1209), *et-Tefsirü'l-kebir (Mefâtihi'l-gayb)*, 1. Basım, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1981, XVIII, 95.

⁷ Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsirü'l-münir*, Darü'l-Fikri'l-Muasır, 2. Basım, Dimaşk, 1997, XII, 212.

⁸ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî (ö. 333/944), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'Azim (Te'vilatu ehli's-sünne)* Tahk.: Mecdi Basellum, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 2005, VI, 210-211.

⁹ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (ö. 310/923), *Câmiü'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*, Tahk.: Abdullah b. Abdi'l-muhsin et-Türkî, Hier, 1. Basım, Kahire, 2001, XIII, 14; Râzî, a.g.e., XVIII, 95.

¹⁰ Râzî, a.g.e., XVIII, 95; Ebussuud Efendi, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad, *İrşadü'l-akli's-selim ila mezaya'l-Kur'âni'l-Kerim*, Tahk.: Abdulkadir Ahmed Ata, Mektebetü Riyadi'l-Hadis, ts., III, 113; Zuhaylî, a.g.e., XII, 213.

¹¹ Zeccâc, Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl, (ö. 311/923) *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, Tahk.: Abdülcelil Abduh Şelebi, Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, Beyrut, 1988, III, 93.

¹² Bkz.: Yûsuf, 12/4. Mâverîdî, bu rüyanın ibadet değil; saygı anlamında olduğunu belirtmektedir. Mâverîdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (ö. 450/1058), *Tefsirü'l-Maverdi (en-Nüket ve'l-'uyun)*, Tahk.: es-Seyyid İbn Abdi'l Maksud, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., III, 7.

¹³ Zemaşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, (ö. 538/1144), *el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vücui't-te'vil*, (Keşşâf), Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, Lübnan, 1995, II, 427.

Hız. Ya'kub onların rüyayı doğru tabir ederek¹⁴ ona zarar vermelerinden endişelendi.¹⁵ Hız. Yûsuf'u zarardan, diğere oğullarını da günaha düşmekten korumak için rüyasını kimseye anlatmamasını Hız. Yûsuf'a sıkı sıkıya tembihledi.¹⁶

Râzî, Hız. Ya'kub'un Hız. Yûsuf'u daima yakınında ve himayesinde bulundurmak suretiyle tehlikelerden korumaya çalıştığını belirtir.¹⁷ Ancak olayların seyrinden bu tedbirlerin beklediği şekilde neticelenmediği anlaşılmalıdır.

Kardeşleri, Hız. Yûsuf'tan kurtulma planını hayata geçirmek üzere onunla dışarıya çıkmak istediklerinde Hız. Ya'kub onlara güvenmediğini açıkça söylemek yerine ima yollu bir söylemi tercih etmiştir. Onu götürmelerinden hoşlanmadığını ve ona bir zarar gelmesinden korktuğunu söylemiştir.¹⁸ Oğulları ise Hız. Ya'kub'u razı etmek için -tabiri caizse- onun Hız. Yûsuf'a olan zaafından yararlandılar. Hız. Yûsuf'u eğlendireceklerini bahane ederek asıl amaçlarını gizlediler ve ancak bundan sonra babalarından izin almaya muvaffak olabildiler.¹⁹

1.1.2. Kardeşlerinden birinin Hız. Yûsuf'u öldürülmekten kurtarması

Kıssanın genel muhtevasına bakıldığında kardeşlerinin Hız. Yûsuf'a farklı bir gözle baktıkları anlaşılmalıdır. Ondandır söz ederken "Yûsuf ve kardeşi" ifadesini kullanmakta, kendilerinden söz ederken de "وَتَحْنُ عَصْبَةً / güçlü bir topluluk olan biz" demektedirler.²⁰ Suikast planlarken "أَقْتُلُوا يُوسُفَ"²¹ şeklinde cemi sığasını kullanmaları çoğunluğun bu konuda hemfikir olduklarını ve grup psikolojisiyle hareket ettiklerini göstermektedir.²² Ancak Hız. Yûsuf'u öldürmenin kardeşlerinin gündemlerindeki tek çözüm olmadığı, onu bilinmeyen bir yere/kuyuya atmanın da seçenekler arasında olduğu anlaşılmalıdır.²³ Kardeşleri Hız. Yûsuf'u atmak istedikleri yeri "أَرْضًا/herhangi bir yer" ifadesiyle nekre olarak kullanmışlardır ki bu özellikleri bilinmeyen bir yer anlamına gelir. Bununla Hız. Ya'kub'un

¹⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, VI, 207; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, (ö. 597/1201) *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir*, el- Mektebü'l-İslami, 3. Basım, Beyrut, 1984, IV, 180.

¹⁵ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 14; Suyutî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *ed-Dürü'l-mensur fi't-tefsiri'l-me'sur*, Tahk.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Merkezü Hicr li'l-Buhusi ve'd-Dirasati'l -'Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1. Basım, Kahire, 2003, VIII, 186; Zuhayli, *a.g.e.*, XII, 210.

¹⁶ Yûsuf, 12/5; Taberî, *a.g.e.*, XIII, 14 ; Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 61; Ebussuud, *a.g.e.*, III, 108.

¹⁷ Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 100.

¹⁸ Yûsuf, 12/13.

¹⁹ Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 99.

²⁰ Yûsuf, 12/14. عصبه kavramı, sayısı on – kırk arası olan insan topluluğuna verilen bir isim olup birbiriyle kenetlenmiş, birbirini destekleyen ve aralarında görüş birliği olan topluluk anlamındadır. Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 95; Râgıb İsfahânî Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, (ö. 502/1108), *Mu'cemu Müfredati Elfazi'l-Kur'ân*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1997, "ع ص ب", s. 376. Kardeşlerinin Hız. Yûsuf'a karşı besledikleri olumsuz duyguları koyu bir asabiyet olarak değerlendiren yorumlar bulunsada bunun bilinen anlamda "asabiyet" kavramı ile örtüşmedi kanaatindeyiz. İlgili makale için bakz.; Ahmet Gündüz, Yusuf Suresi Bağlamında Üç Gömleklili Hayat Sürecinden Bazı Ayrıntılar, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, cilt: XXI, sayı: 35, s. 93-110, s. 96.

²¹ Yûsuf, 12/9.

²² Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 429.

²³ Yûsuf, 12/9.

bilmediği ve Hz. Yûsuf'un babasına ulaşamayacağı bir yer kastedilmiş olmalıdır.²⁴ Böylece babalarını Hz. Yûsuf'un öldüğüne ikna etmiş ve hedeflerine ulaşmış olacaklardır.

Öldürme fikrini ortaya atanların Şem'ün,²⁵ Dân²⁶ veya Rubil²⁷ ismindeki kardeşleri olduğu rivâyet edilmektedir. Hz. Yûsuf'tan kurtulma hususunda hemfikir olsalar da kardeşlerinden birisinin öldürme fikrine karşı çıktığı görülmektedir. Öldürme fikrini ortaya atan kişinin kimliğindeki belirsizlik burada da bulunmaktadır. Öldürme fikrine muhalefet eden kişi, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinden birisi veya büyük kardeşleridir²⁸ diyenler olduğu gibi, isim belirterek bunun Şem'ün,²⁹ Rubil³⁰ veya Yahûda³¹ olduğunu belirten rivâyetler de bulunmaktadır ki³² Şem'un ve Rubil'in hem öldürme fikrini ortaya atan, hem de buna muhalefet edenler arasında zikredilmesi bu konuda sağlıklı bir bilgi olmadığını göstermektedir. Bu kişinin ismi ve kimliği hakkında verilen bilgiler farklı olsa da onun isabetli görüşlere sahip, kardeşlerince sözü dinlenen ve yaşça da büyük birisi olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır.³³

Kardeşlerine büsbütün karşı çıkamayan söz konusu şahıs, hem Hz. Yûsuf'un hayatta kalmasını, hem de onların arzularının gerçekleşmesini temin edecek bir çözüm üretmeyi başarmıştır.³⁴ Bu kardeş "Baba ile çocuğunun arasını açma hususundaki niyetinizi ille de gerçekleştirecekseniz ve de benimle yaptığınız istişareye uyacaksanız size söylediğimle iktifa ediniz."³⁵ diyerek öldürmeye karşı çıkmıştır. Tamamen engel olması kardeşlerinin kendisini devre dışı bırakarak farklı bir yola tevessül etmeye sevk edebileceğinden, o, vaziyeti kendi gözetiminde ve en az zararla geçiştirmeye gayret etmiş görünmektedir.

Taberî, (ö. 310/923) dramatik bir tablo çizerek şehirden uzaklaştıklarında kardeşlerinin Hz. Yûsuf'u tartaklayarak dövdüklerini, sonra elbisesini soyup kuyuya attıklarını, öfkelerine hâkim olamayıp kuyuda iken öldürmek istediklerini, ancak onu öldürme fikrine karşı olan kardeşinin buna engel olduğunu anlatır.³⁶

²⁴ Zeccâc, *a.g.e.*, III, 93; Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 429; Kasımî, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Saîd Cemaleddin (ö. 1332/1914), *Tefsirü'l-Kâsımî (Mehasinü't-te'vil)*, Darü İhyai'l-Kütübi'l-'Arabiyye, I. Basım, yy., 1957, I, 3514; Zuhayli, *a.g.e.*, XII, 214.

²⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 429.

²⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 429.

²⁷ Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 97.

²⁸ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 20, 21.

²⁹ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 20; Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 429; İbn Kesîr, Ebül-Fida İmadüddin İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'Azim*, Tahk.: Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğerleri, Müessesetü Kurtuba, I. Basım, Kahire, 2000, VIII, 17.

³⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 20; Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 97; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'Azim*, VIII, 17.

³¹ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 29-30; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'Azim*, VIII, 17.

³² Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 428; Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 94.

³³ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 20; Zemahşerî, *Keşşâf*, *a.g.e.*, II, 430; Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 97; Ebussuud, *a.g.e.*, III, 114.

³⁴ Yûsuf, 12/10.

³⁵ Zuhayli, *a.g.e.*, XII, 212.

³⁶ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 29-30.

Hız. Yûsuf'u öldürmeyip kuyuya atılmasını öneren kişinin tahmini doğru çıkmış, bir kervan onu bulup Mısır'da satmıştır. Hız. Yûsuf'u satın alan Mısır azizi, hanımına ona iyi bakmasını ileride onu evlat edinebileceklerini söylemiştir.³⁷

1.1.3. Bir şahsın Hız. Yûsuf'u iftiradan kurtarması

Hız. Yûsuf belli bir yaşa geldiğinde Allah Teâlâ, güzel davranışlarının mükâfatı olarak ona ilim ve hikmet öğretmiştir.³⁸ Davranışlarıyla belli bir olgunluğa erişen Hız. Yûsuf'un dış görünüşüyle de müstesna bir güzelliğe sahip olduğu tefsirlerde özellikle vurgulanmaktadır.³⁹ Aynı şekilde azizin karısının da zengin ve güzel bir kadın olduğu rivâyet edilmektedir.⁴⁰

Bir gün efendisinin karısından çirkin bir teklif alan Hız. Yûsuf, Allah'a sığınarak bu teklifi şiddetle reddetti.⁴¹ Hız. Yûsuf buldukları ortamı terk etmek için hızlıca kapıya yöneldiğinde kadın onu takip edip arkasından tutmaya çalıştı. Bu arbedede Hız. Yûsuf'un gömleği arkadan yırtıldı. Kapının yanında kocasına rastladılar. Kadın bu durumu açıklamak için hemen savunmaya geçerek Yûsuf'un kendisine saldırdığını söyledi ve şiddetle cezalandırılmasını istedi.⁴² Hız. Yûsuf ise "O, benden arzusunu elde etmek istedi."⁴³ demekle yetindi.

Kur'an-ı Kerim'in şahit olarak nitelendirdiği şahıs bu noktada devreye girdi. Râzî'nin belirttiğine göre bu kişi ile Mısır azizi birlikte içeriye girmek istedikleri anda görmeseler de kapının arkasında cereyan eden hadiseye muttali oldular.⁴⁴ Olayı çözümleyen kişi, gömleğini önden yırtılması halinde Hız. Yûsuf'un; arkadan yırtılması halinde ise kadının suçlu olacağını söyleyerek bu konudaki fikrini beyan etti.⁴⁵ Birbirlerini suçlayanlardan birisi Azizin karısı, diğeri ise o güne kadar yalan söylediği görülmeven Hız. Yûsuf olduğundan⁴⁶ bu şahit hakikati ortaya çıkarmak için somut bir delile dayanmayı tercih etmiştir.

Bu şahidin kimliği hakkında tefsirlerde şu tartışmalar yapılmıştır.

1) Müfessirlerin ekseriyeti bu şahidin Mısır azizinin yanında imtiyaz sahibi ve sözü dinlenen ve kadının akrabalarından bir kişi olduğunda hemfikirdir.⁴⁷

2) İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayetten hareketle⁴⁸ bu şahidin gömlek meselesini dile getiren bir bebek olduğu da söylenmiştir.⁴⁹ Râzî bir bebeğin

³⁷ Yûsuf, 12/19-21.

³⁸ Yûsuf, 12/19-22.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 469; Zuhayli, *a.g.e.*, XII, 241.

⁴⁰ İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-tarih*, Tahk.: Ebi'l-Fida Abdullah el-Kadi, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, I, 107.

⁴¹ Yûsuf, 12/23.

⁴² Yûsuf, 12/25; Zuhayli, *a.g.e.*, XII, 241.

⁴³ Yûsuf, 12/26.

⁴⁴ Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 126.

⁴⁵ Yûsuf, 12/26-28.

⁴⁶ Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 126.

⁴⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 107; Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 126; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim*, VIII, 33; Ebussuud, *a.g.e.*, III, 132; Kurtubî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273) *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, Tahk.: Abdullah b. Abdi'l-muhsin, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2006, XI, 321; Ebü Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Endelüsî (ö. 745/1344) *Tefsirü'l-bahri'l-muhit*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1993, V, 297; Zuhayli, *a.g.e.*, XII, 246.

konuşması halinde ayrıca bir delile gerek kalmayacağı gerekçesiyle bu görüşü kabul etmemiştir.⁵⁰

3) Hz. Yûsuf'un yırtılan gömleğini şahit sayan Mücâhid'in (ö. 103/721) görüşü ise pek kabul görmemiştir.⁵¹ Mâtürîdî ise şahit hakkındaki detaylı bilgilerin bir yarar sağlamayacağı düşüncesindedir.⁵²

Tanıklığın, kadının akrabalarından birisinin dili ile ortaya çıkması, aleyhine bir delil olurken, Hz. Yûsuf'un masumiyetini güçlendirmiş, onu töhmetten kurtarmıştır.⁵³ Zira akrabasından kadına zarar gelmesi beklenmeyen bir durumdur.⁵⁴

Mısır azizi, söz konusu gömleğin arkadan yırtıldığını görünce Hz. Yûsuf'a bu olaydan kimseye söz etmemesini söylerken karısına da tövbe etmesini tavsiye etti. Bu tavrı onun Hz. Yûsuf'un masumiyetine inandığını göstermektedir. Râzî'ye göre müfessirlerin büyük çoğunluğunun görüşü budur.⁵⁵ Ancak sonuca bakılacak olursa Mısır azizinin Yûsuf'un hapsedilmiş olmasında aracı olmasa da bu uygulamaya göz yumduğu görülmektedir.⁵⁶ Normal şartlarda masum olduğu anlaşılan Hz. Yûsuf'un hiçbir ceza almaması gerekirdi. Bu yüzden verilen kararda sadece delillerin değil, siyasi sayılabilecek teamüllerin de etkili olduğu söylenebilir.

Hz. Yusuf'un kıssasına genel olarak bakıldığında O'nun Allah'ın korumasında olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok kere ona kurulan tuzaklar boşa çıkmıştır. Çektiği sıkıntılar ahlaki meziyetlerinin ortaya çıkmasına vesile olmuş, neticede Allah onu Mısır gibi büyük bir ülkenin maliye işlerinden sorumlu devlet adamlığı makamına yükselterek mükâfatlandırmıştır.

1.2. Hz. Mûsâ'ya yardım eden şahıslar

Eski Mısır inancında hem kral hem de tanrının oğlu ve dolayısıyla tanrı sayılan Firavun, dinî hayatın en önemli ve yetkili kişiydi. Ülkenin bütün mabetlerinde ibadet onun adına yapılıyordu. Mısır'da idarî, adlî, askerî ve dinî yetkiler onun elindeydi. Gerekliğinde yetkilerinin bir kısmını vezirlere bırakıyordu. Çeşitli âyetlerin, Firavun'u fert olarak ele almaktan çok; erkânıyla birlikte zikretmesi dikkat çekicidir.⁵⁷ Hz. Mûsâ tevhid mücadelesini böyle bir atmosferde yürütmüştür.

⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 105.

⁴⁹ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 105. İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, VIII, 33.

⁵⁰ Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 125-126.

⁵¹ Mücâhid, Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr Mekkî Mahzûmî, (ö. 103/721), *Tefsirü Mücâhid*, Tahk.: Muhammed Abdusselam Ebu'n-Nil, Darü'l-Fikrîl-İslâmî, 1. Basım, Mısır, 1989, s. 395; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, V, 297; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, IV, 212; Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 127; Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 321. Zuhayli, *a.g.e.*, XII, 246.

⁵² Mâtürîdî, *a.g.e.*, VI, 228.

⁵³ Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 441.

⁵⁴ Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 126.

⁵⁵ Râzî, *a.g.e.*, XVII, 126.

⁵⁶ Mustansir Mir, Kur'an'da Yusuf Kıssası: Taslak, Temalar ve Karakterler, çeviren: Ali Akay, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt: VII, sayı: 2, s. 183-200, s. 197.

⁵⁷ Ömer Faruk Harman "Firavun" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, XIII, 119.

Kur'ân-ı Kerim'de sair peygamberler gibi Hz. Mûsâ'nın da Allah tarafından korunduğuna dair pasajlar bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı mucizevî bir tarzda gerçekleşirken bir kısmı da Allah'ın dilemesi ile insanlar eliyle tahakkuk etmiştir. Annesinin Allah'tan aldığı ilhamla onu denize bırakması, kız kardeşinin onu kıyıda takip ederek izini sürmesi, Hz. Şuayb tarafından Medyen'de himaye edilmesi ve Hz. Hârûn'un ona yardımcı kılınması sadece bazılarıdır.

Bu kısımda hayati tehlike karşısında bazı kişilerin Hz. Mûsâ'ya yaptıkları yardımları kronolojik sıralamayla ele alacağız.

1.2.1. Âsiye'nin Hz. Mûsâ'yı bebekliğinde kollayıp gözetmesi

Hz. Mûsâ doğmadan önce İsrailoğulları Mısır yöneticilerinin zulmü altında köle gibi çalıştırılmaktaydı. Firavun, gördüğü bir rüyanın etkisinde kalarak İsrailoğulları'nın bir yıl arayla doğacak bütün erkek çocuklarının öldürülmesini emretti. Bu emir üzerine kadınlar gebeliklerinden itibaren takibe alınıp doğumları gerçekleşince dünyaya gelen erkek çocuklar derhal öldürülmeye başlandı.⁵⁸ Hz. Mûsâ doğunca annesi Allah'ın kendisine verdiği ilhamla, onu bir sandığın içine koyup Nil'e bıraktı. Âsiye'nin Hz. Mûsâ'ya yardımı işte bu aşamada gerçekleşti.

Adını hadislerden öğrendiğimiz Âsiye'den⁵⁹ Kur'ân-ı Kerîm, "Firavun'un karısı" diye söz eder.⁶⁰ Rivâyet edildiğine göre annesi tarafından Nil'e bırakılan Hz. Mûsâ'yı taşımakta olan sandık Firavun'un evinin yanına kadar geldi. Cariyeleri onu fark edip Âsiye'ye getirdiler. Âsiye'nin merhamet duyguları kabardı ve sandıktaki bebeği çok sevdi.⁶¹ Firavun bundan haberdar olduğunda İsrailoğulları'ndan olma ihtimali ile onu öldürmeye kalktı. Fakat Âsiye, onun kendilerine faydalı olabileceğini hatta onu evlat edinebileceklerini söyleyip⁶² Firavun'u ikna etti.⁶³ Kaynaklarda Âsiye'nin Hz. Mûsâ'yı korumasının bundan ibaret olmadığı, Hz. Mûsâ'yı daima gözetip koruduğu kaydedilmektedir.⁶⁴

Hz. Mûsâ, Âsiye'nin yardımıyla Firavun ve hanedanı tarafından öldürülmekten kurtulduktan sonra sarayda yaşamaya başlamıştır. Kur'ân'dan öğrendiğimize göre ilk iş olarak ona bir sütanne aranmıştır. Bu süreçte Allah'ın annesine verdiği müjde tahakkuk etmiş, sütanne olarak Hz. Mûsâ'yı kendi öz annesi emzirmiştir.⁶⁵

1.2.2. Bir kişinin Hz. Mûsâ'yı ölüm tuzağından haberdar etmesi

⁵⁸ Taberî, *a.g.e.*, I, 646.

⁵⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî, (ö. 256/870) *Camîü's-sahih*, Tahk.: Muhammed Züheyl b. Nasır, Darü Tavki'n-Necat, 1. Basım, yy., 2001, Enbiyâ, 30.

⁶⁰ Kasas 28/9; Tahrîm 66/11; Tarih ve tefsir kitaplarında ise adı Âsiye bt. Müzâhim bt. Ubeyd bt. Reyân bt. Velîd şeklinde zikredilmektedir. Mücâhid, *a.g.e.*, s. 524; Mukâtil, Ebü'l Hasan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsirü Mukâtil b. Süleyman*, Darü İhyai't-Türas, Beyrut, 2003, III, 337.

⁶¹ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 160; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 236.

⁶² Kasas, 28/9.

⁶³ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 160; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, I, 132.

⁶⁴ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 164. Ancak Hz. Mûsâ'ya müteaddit kereler arka çıkan ve Firavun'un hışmından onu koruyan Âsiye'nin kendisi Firavun'un zulmünden kurtulamamıştır. Onun Müslüman olduğunu öğrenen Firavun işkencelerle onu öldürtecektir. Taberî, *a.g.e.*, XXVIII, 110.

⁶⁵ Taha, 20/40.

Çocukluğu ve ilk gençlik dönemine yer verilmeyen Hz. Mûsâ hakkında Kur'ân'ın verdiği ilk bilgi olgunluk çağına erişince ona ilim ve hikmet verildiği şeklindedir. Bu esnada Hz. Mûsâ'nın otuz üç veya kırk yaşlarında olduğu söylenmektedir.⁶⁶

Kaynakların belirttiğine göre saray atmosferinde büyüyen Hz. Mûsâ, bir gün sokakların çok tenha olduğu bir saatte şehre girdi.⁶⁷ Birisi kendi kabilesinden diğeri de düşman kabileden olmak üzere iki kişinin kavgasına şahit olan Hz. Mûsâ, yardım istemesi üzerine kendi kabilesinden olan kişiye destek olmak gayesiyle diğeri adama bir yumruk attı. O kişi bu yumruğun etkisiyle hayatını kaybetti. Adam'ın öldüğünü gören Hz. Mûsâ hatasını anladı ve pişman olup Allah'tan af diledi.⁶⁸

Ertesi gün Hz. Mûsâ'nın kabilesinden olan o kişi, başka bir kavgada tekrar Hz. Mûsâ'dan yardım talebinde bulundu. Hz. Mûsâ o kişinin dürüst biri olmadığını anladı. İsrailî adamla kıptî arasına girmek üzere onlara yönelince, İsrailî adam, kendisini yakalayacak düşüncesiyle “*Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de mi öldürmek istiyorsun?..*”⁶⁹ diye bağırdı. Hz. Mûsâ ile bu kişinin konuşmalarını duyan başka birisi bunu uluorta dillendirdi. Daha önce ölen kişinin ailesini de bundan haberdar etti. Bu hengâmede olaylardan haberdar olan Firavun Hz. Mûsâ'nın getirilmesini ve öldürülmesini emretti. Bu işle görevlendirilen şahıslar Hz. Mûsâ'yı yakalamak üzere yola çıktıklarında gelişmelerden haberdar olan birisi, kestirme yollardan geçerek Hz. Mûsâ'ya, Firavun'un ve ileri gelenlerinin toplanıp onun hakkında infaz emri verdiğini, kurtulmak istiyorsa bu şehri terk etmesini tavsiye etti.⁷⁰

Hz. Mûsâ'nın bu kişiye güvendiği, onun sözlerine inanıp Medyen'e gitmek üzere şehirden ayrıldığı anlaşılmaktadır.⁷¹ Hz. Mûsâ aleyhine verilen karardan zamanında haberdar olmasaydı, belki de Firavun'un tuzağına düşecekti. Firavun'un sarayında konuşulandan haberdar olan ve onun adamlarından önce Hz. Mûsâ'ya ulaşan bu kişinin şehirden ayrılma hususunda da yardım etmiş olması ihtimal dâhilindedir.

1.2.3. İmanını gizleyen bir müminin Firavun'un meclisinde Hz. Mûsâ'yı savunması

Hz. Mûsâ, peygamber olarak görevlendirildikten sonra kardeşi Hz. Harun'la birlikte Allah'ın buyruklarını Firavun'a tebliğ ettiler. Bu tebliğle beraber Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif sûrelerinde bahsedilen Hz. Mûsâ-Firavun mücadelesi başlamış oldu.⁷²

Firavun, çevresindekilerin Hz. Mûsâ'dan etkilenmemesi için bir dizi tedbire başvurdu. Emrindeki sihirbazların marifetinden yararlanarak istedi, Hz. Mûsâ'nın sadece kendisini değil; bütün hanedanını ve Mısır'ın ileri gelenlerini de tehdit

⁶⁶ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 182.

⁶⁷ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 183-185; Suyutî, *a.g.e.*, XI, 437.

⁶⁸ Kasas, 28/15-16.

⁶⁹ Kasas, 28/18-19; Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 196.

⁷⁰ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 198; Rivâyetlerde bu kişiyi adı Şem'un veya Sem'an olarak geçmektedir. XVIII, 198, 200.

⁷¹ Kasas, 28/21-22.

⁷² Bkz.: A'râf, 7/103-136; İsrâ, 17/101.

ettiğini ileri sürüp hedef saptırmaya çalıştı. Daha önce yaptığı gibi, İsrailoğulları'na yaptığı gibi erkek çocuklarını öldürme uygulamasını bu defa müminlere yönelik bir tehdit olarak tekrar gündeme getirdi.⁷³ Bununla İsrailoğulları'nın Hz. Mûsâ'ya olan desteğini zayıflatmak istemiş de olabilir.

Hz. Mûsâ'nın tebliğine icabet edip iman edenlerden bazıları belli bir süre imanlarını gizleme gereği duymuşlardır. Bunlardan birisi Hz. Âsiye, diğeri de Firavun'a karşı Hz. Mûsâ'yı savunan kişidir. Firavun'un devlet erkânından olan bu mümin konuşurken Hz. Mûsâ'nın getirdiği dine iman ettiğini başlangıçta açığa vurmadı. İlk bakışta Firavun'un sadık adamlarındanmış ve kavmin iyiliği için tavsiyede bulunuyormuş gibi konuştu. Ancak Firavun ve çevresindekilerin inanmaya yanaşmadığını, Hz. Mûsâ'ya ciddi bir zarar vermeye kararlı olduklarını görünce mümin olduğunu ikrar etti.⁷⁴

Gençliğinde ve nübüvvetten sonra Hz. Mûsâ'ya yardım eden kişinin aynı kişiler olup olmadığı hususu net değildir. İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayete göre ise bunlar ayrı şahsiyetlerdir.⁷⁵ Katâde, Süddî ve Mukâtil'e göre ise bunlar aynı kişidir.⁷⁶ Âyette geçen “أَفْصَا” kelimesine “*şehrin yönetiminde bulunan en yetkili insanlardan biri*” anlamını veren Bayraktar da ikinci görüştedir. Ona göre Hz. Mûsâ'nın gençliğinde yaşanan adam öldürme hadisesinde bu kişiye inanıp tavsiyelerine uymuş olması bu kişinin önemli bir şahsiyet olduğunu akla getirmektedir.⁷⁷ Ancak tefsirlere “أَفْصَا الْمَدِينَةَ” ifadesinin daha çok mekân uzaklığı olarak ele alındığı görülmektedir.⁷⁸ Bu farklı görüşler telif edilebilmekten uzak değildir. Uzaktan gelip Hz. Mûsâ'yı uyaran kişinin aynı zamanda toplumun ileri gelenlerinden birisi olması da mümkündür.

İmanını gizleyen bu şahıs hakkında muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Bazı kaynaklara göre bu kişi Firavun'un amcasının oğludur.⁷⁹ *Mefâtihi'l Gayb*'da bu kişinin Firavun adına hareket etme yetkisine sahip; aynı zamanda polis teşkilatı başkanının yetkilerini de kullanan birisi olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.⁸⁰ Zuhaylî'ye göre ise bu kişi Firavundan sonra onun yerine geçecek veliahttır.⁸¹

⁷³ Bkz.: Bakara, 2/49, Mümin, 40/25.

⁷⁴ Mevdudî, Abu'l-Al'a, *Tefhimü'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, V, 145.

⁷⁵ İbn Ebî Hatim, X, 3266.

⁷⁶ Taberî, a.g.e., XVIII, 189; Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim Nisaburi, (ö. 427/103) *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an = Tefsirü's-Sa'lebi*, Tahk.: Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan, Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1. Basım, Lübnan, 2002, VIII, 273; Begâvî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud, (ö. 516/1122) *Tefsirü'l-Begâvî = Mealimü't-Tenzîl, fi Tefsiri'l-Kur'an*, Tahk.: Abdurrezzak el-Mehdî, Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabi, 1. Basım, Beyrut, 1999, IV, 110.

⁷⁷ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2013, XIV, 312.

⁷⁸ Taberî, a.g.e., XVIII, 200; Zeccâc, a.g.e., IV, 283; İbn Ebu Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, (ö. 327/938) *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'Azim*, Tahk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, Mekke, 1999, X, 3192, XXII, 153.

⁷⁹ Taberî, a.g.e., XX, 311; Zemahşerî, a.g.e., IV, 157; Râzî, a.g.e., XVII, 85; İsminin Sem'an, Habib, Huraybil ve Huzeybil, olduğu hakkında rivâyetler bulunmaktadır. Zemahşerî, a.g.e., IV, 157.

⁸⁰ Râzî, a.g.e., XVII, 58; Zuhaylî, *et-Tefirü'l-münir*, XXIV, 111.

⁸¹ Zuhaylî, a.g.e., XXIV, 111.

Taberî'nin daha makul gördüğü Süddî'nin görüşüne göre bu kişi Firavun hanedanından sözü dinlenen bir kişidir. O ancak bu takdirde Hz. Mûsâ hakkındaki ölüm kararını durdurabilirdi.⁸²

Sıradan bir kişi olmadığı netleşen bu mümin, Hz. Mûsâ'nın öldürülmesi gündeme geldiğinde "*Rabbim Allah'tır" diyor diye öldürecek misiniz?*"⁸³ diyerek tepki göstermiştir. Zuhaylî'ye göre bu söz Firavun'u çok etkilemiş öldürme kararından vazgeçmiştir.⁸⁴ Uzun bir konuşma yaparak Hz. Mûsâ'yı savunan bu mümin, iddiasını destekleyen birçok delil ileri sürmüştür. Tefsirlerde bu uzun konuşma üzerine yapılan yorumlardan bazıları özetle şöyledir:

1) Bu kişi, mantıksal bir çıkarıma başvurarak Firavun ve avnesinin Hz. Mûsâ'ya asla dokunmamaları gerektiğini öne sürmüştür: İnkâr edemeyecekleri delillerle onları yeni bir dine davet eden Hz. Mûsâ'nın yalancı olması halinde yalanının kendisini bulacağını, doğru söylemesi durumunda ise vaat ettiklerinin en azından bir kısmı onlara isabet edeceğini söylemiştir.⁸⁵

2) Mümin adam "*Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez.*" sözüyle Hz. Mûsâ'nın nübüvvet davasında yalancı olması durumunda Allah'ın onu başarıya ulaştırmayacağını söyler.⁸⁶ Ayrıca onun bu sözleri, Firavun'u üstü kapalı bir şekilde eleştirdiği ve onun rübubiyetini yalanladığı şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁷

3) Bu mümin daha sonra Firavun ve hanedanını iktidarı kaybetme ihtimali ile korkutmuştur. "*Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder.*"⁸⁸ diyerek onlar için kaygılandığı izlenimini vermiştir.

4) Bu mümin adam sözlerinin inandırıcılığını artırmak için önceki topluluklardan Nûh, Ad, Semûd ve onlardan sonra gelen toplulukların günü gibi bir gün yaşamalarından korktuğunu dile getirmiştir.⁸⁹ "*Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağırsıp çağrışma gününden, korkuyorum*"⁹⁰ ifadesiyle de adeta o günü tasvir etmiştir.

5) Bu uzak örnekten sonra nihayet onların bildiği ve inkâra kabil olmayan bir başka örnekle minnet duygularını uyandırmaya çalışmıştır. Hz. Yûsuf'a da önce inanmadıklarını; ancak vefat edince onu son peygamber olarak yüceltiklerini⁹¹ kabule yanaşmadıkları Hz. Mûsâ'nın da onun gibi bir peygamber olduğunu anlatmaya çalışmıştır.⁹² Firavun'un verdiği cevaptan, bu şahsın mümin olduğunu fark etmediği anlaşılmaktadır. Ona kızmamış ancak iman da etmemiştir.⁹³

⁸² Taberî, *a.g.e.*, XX, 312.

⁸³ Mümin, 40/28.

⁸⁴ Zuhaylî *a.g.e.*, XXXIV, 113.

⁸⁵ Kasımî, *a.g.e.*, 5164.

⁸⁶ Zuhaylî, *a.g.e.*, XXXIV, 114.

⁸⁷ Râzî, *a.g.e.*, XVII, 61; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, VI, 4157-4158; Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIV, 111.

⁸⁸ Mümin, 40/29.

⁸⁹ Mümin, 40/30-31.

⁹⁰ Mümin, 40/32.

⁹¹ Mümin, 40/34.

⁹² Râzî, *a.g.e.*, XVII, 91.

⁹³ Mevdudî, *a.g.e.*, V, 145.

Bu kişi risk alarak Firavun'un meclisinde Hz. Mûsâ'yı savunmayı göze almış ve düşüncelerini uzun uzadıya anlatmıştır. Durumun nezaketini dikkate alarak konuşmuştur. Bu mümin yapacağını yapmış, gerisi Allah'a havale etmiştir.

1.3. Üç elçi ve onlara yardım eden kişi

Çalışmada ele alacağımız son örnek Yasin sûresinde geçmektedir. Sûrede bir şehir halkına önce iki elçi, ardından onları desteklemek üzere üçüncü bir elçi gönderildiği bildirilmektedir. Kaynaklarda hadisenin geçtiği şehrin adı Antakya olarak geçer.⁹⁴ Olayın yaşandığı dönemde Romalıların elinde olan ve çok kalabalık olduğu belirtilen şehirde putperestlik inancı hâkimdir.⁹⁵

Şehre gönderilen elçiler hakkında tefsirlerde farklı görüşlere yer verilmiştir: Bunların peygamber olduğunu ileri sürenler olduğu gibi⁹⁶ Hz. İsa'nın davetini iletme üzere onun tarafından gönderilmiş elçiler olduğunu söyleyenler de vardır.⁹⁷

Elçiler, şehir halkından şirkten arınarak sadece Allah'a ibadet etmelerini ve putlardan uzak durmalarını istediler. İman etmeye yanaşmayan şehir halkı ile elçiler arasında uzun bir tartışma cereyan etti. Peygamberlerin de kendileri gibi beşer olduklarını, melek olmaları halinde peygamberliklerinin söz konusu olabileceğini iddia ederek elçileri yalancılıkla suçlayan şehir halkı, tebliğe devam etmeleri halinde elçilerin taşıyarak öldüreceklerini söylediler.⁹⁸ Tartışmalar uzayıp halkın elçileri öldürmeye kastettikleri raddeye geldiğinde bir mümin devreye girdi.⁹⁹

Kaynaklara adı genellikle Habib en-Neccâr olarak geçen bu mümin kişinin kimliği net değildir.¹⁰⁰ Mâtürîdî (ö. 333/944) ismini bilmenin bir yararı olmadığını belirterek onun bir muvahhit oluşuna dikkat çeker.¹⁰¹

Elçilerle tanışıp iman eden Habib en-Neccâr, elçilere fiziki bir zarar verilmesi söz konusu olduğunda zaman kaybetmeden elçilerin bulunduğu yere geldi.¹⁰² Elçileri önceden tanıdığını belli etmeden halkla konuşmaya başladı. Peygamberlerin

⁹⁴ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 414-415; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, VII, 10; Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 8; Râzî, *a.g.e.*, XXVI, 55; ez-Züheylî bütün müfessirlerin bu lentin Antakya olduğu hususunda görüş birliğinde olduğunu kaydetmektedir. Züheylî, *et-Tefirü'l-Münir*, XI, 644.

⁹⁵ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 414-415; Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 8; Elmalılı, *a.g.e.*, VI, 4017.

⁹⁶ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 413.

⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 413; Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 8; Râzî, *a.g.e.*, XXVI, 51; Zuhaylî, *et-Tefirü'l-Münir*, XI, 644. Elçilerin kim olduğu konusundaki tartışma özel bir çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Çalışmada elçilerden ziyade onlara yardım eden müminin tutumlarını ele aldığımızdan diğer konuyu detaylandırmadık.

⁹⁸ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 414-415.

⁹⁹ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 419.

¹⁰⁰ Mukâtil, *a.g.e.*, III, 576; Zeccâc, *a.g.e.*, IV, 282 İbn Ebu Hâtim, *a.g.e.*, X, 3192; Mâtürîdî, *a.g.e.*, VIII, 511; Mâverdî, *a.g.e.*, V, 12. Tefsir kitaplarında Habîb'in, neccâr (dülger), ipekçi, kassâr (bez ağartan) veya ayakkabıcı olduğu, günlük kazancının yarısını ailesine ayırıp diğer yarısını tasadduk ettiği, cüzzam hastalığına yakalandığı için şehirden uzak bir yerde oturup ibadetle meşgul olduğu yazılıdır. Süleyman Ateş, "Habîb en-Neccâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, XIV, 373.

¹⁰¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, VIII, 511. Fakat metinde kolaylık olması için *DİA*'yı esas alarak adını Habîb en-Neccâr olarak zikredeceğiz.

¹⁰² İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, VII, 12.

kendilerinden bir ücret isteyip istemediklerini sordu. Habib en-Neccâr cevabı her kes tarafından bilinmekte olan bu soru ile daha sonra söyleyecekleri için bir zemin oluşturdu.¹⁰³ Hedef kitlesinden maddi hiçbir beklentisi olmayan tebliğcinin daha etkili olacağı açıktır. Habib buna özellikle dikkat çekmiştir. Râzî'ye göre Habib'in şehir halkına “*Ey kavmim!*” diye seslenmesi, onlara olan şefkatinden dolayıdır. Bununla onlar için hayırdan başka bir şey istemediğini anlatmak istemiştir.¹⁰⁴

Habib konuşmasında putperestlik inancını eleştirerek iman etmesinin gerekçelerini böylece sıraladıktan sonra imanını açıkça dile getirmiş, kavmine nasihat etmeye devam edince bir anda yapılan saldırıyla linç edilerek öldürülmüştür.¹⁰⁵ Kabul etmek gerekir ki Habib en-Neccar'ın halkı ikna etmede hedefine ulaşmamış olması onun gayretini yardım olmaktan çıkarmaz. Zira sosyal olaylarda sonuç kadar süreç de önemlidir. Önemli olan Habib'in koca bir şehir halkını karşısına alarak peygamberlerin nübüvvetini ispata çalışmasıdır. Sonuç her zaman Allah'a aittir. Neticenin maksuda muvafık olarak tecelli etmemesi, kastın kıymetini düşürmez.

2. Olaylar ve şahısların durumu arasındaki benzerlikler

Hz. Yûsuf'un hayatından seçtiğimiz üç olayla, Hz. Mûsâ'nın hayatından seçtiğimiz aynı sayıdaki örnek olaylarda şahıslar, olayların seyri ve mekânların niteliğinde benzerlikler olduğu görülmektedir: Hem Mısır azizi hem de Firavun ailesi, evlat edinmeyi düşündükleri Hz. Yûsuf ve Hz. Mûsâ'nın kimlikleri hakkında bilgi sahibi değildirlen. Her ikisinin de Hz. İbrahim neslinden olmaları, aile ortamından kopmuş olmaları, belli bir yaşa geldiklerinde kendilerine ilim ve hikmet verilmesi altı çizilebilecek benzerliklerdendir.

Hayatlarının sonraki safhalarında da benzerlikler bulunmaktadır. Hz. Yûsuf çocukluğunda, Hz. Mûsâ ise bebekliğinde öldürülmekten kurtarılmıştır. Hz. Yûsuf kuyudan çıkarılıp, evlat edindikten sonra sarayda yaşamaya başlamış ancak iftiraya kurban gittikten sonra hayatının belli bir kısmını zindan da geçirmiş, masumiyeti anlaşılınca, sarayda saygın bir konuma yükselmiştir. Hz. Mûsâ da Nil'den çıkarıldıktan sonra sarayda yaşamaya başlamış, istemeden sebep olduğu bir ölüm hadisesinden dolayı uzak bir kent olan Medyen'e gitmek zorunda kalmış, daha sonra farklı bir misyonla tekrar büyüdüğü saraya dönmüştür. Hz. Yûsuf Mısır halkını kıtlıktan kurtaran tedbirler alırken Hz. Mûsâ, kavmini Firavun hanedanının zulmünden kurtarmıştır. Hz. Yûsuf'a çocukluğunda Mısır azizi kol kanar gererken, Hz. Şuayb ise Hz. Mûsâ'yı hanesine kabul ederek yalnızlığı gidermiş, endişe ettiği tehlike konusunda teselli etmiştir.

Bazı müfessirler de bu benzerliklere işaret etmişlerdir. Örneğin Râzî, üç elçiye yardım etmeye giden Antakyalı mümin ile Firavun'un ailesinden olup imanını gizleyerek Hz. Mûsâ'ya destek çıkan müminin sözleri arasındaki benzerliğe işaret eder.¹⁰⁶ Kasımî (ö. 1332/1914) de Hz. Yûsuf'un durumunu açıklığa kavuşturan

¹⁰³ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 421-422.

¹⁰⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXVI, 55.

¹⁰⁵ Yasin, 36/23; Detaylar için bkz.: Taberî, *a.g.e.*, XIX, 423-424; Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 10; Merağî, Ahmed b. Mustafa (ö. 1371/ 1951), *Tefsîru'l-Merağî*, Şirketü Matbaati ve Mektebati Mustafa el-Babî el-Halebî, 1. Basım, yy., 1946, XXII, 154.

¹⁰⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXVI, 55.

şahidin açıklamaları ile Hz. Mûsâ'ya yardım eden müminin sözleri arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Her iki vakada da haktan yana olan kişiler gerçek kimlikleri ortaya çıkmasını diye önce yardım etmek istedikleri kişinin aleyhine sayılabilecek yorumlarda bulunmuşlar, onların haklı olabileceklerini ifade etmeyi sona bırakmışlardır.¹⁰⁷

Hz. Mûsâ kıssasında geçen “وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى” ibaresi¹⁰⁸ ile Yasin sûresinde geçen “وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى”.¹⁰⁹ “ ibareleri arasındaki lafzî benzerlik de dikkat çekmektedir. Ebû Hayyân (ö. 745/1344) bunu *tefennün bi'l-ibare* sanatının güzel örneklerinden saymaktadır.¹¹⁰

Makale kapsamında incelediğimiz olayların tamamında olmasa bile yarısından fazlası, hayati tehlike riski taşımaktadır. Bu sorunlar bahsi geçen kişilerin katkılarıyla çözülmüştür.

3. Olayların değerlendirilmesi

3.1. Aracı şahısların konumları

Ele aldığımız örneklerde Hz. Mûsâ ve Hz. Yûsuf'a yardım eden şahısların sıradan kimseler değil; tanınan ve sözü dinlenen kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Önce babası Hz. Yûsuf'a nasihatlerde bulunarak bir nevi yardım etmiş, daha sonra bir kardeşi onu ölümden, Mısır'da ise bilge bir şahıs onu iftiraya uğramaktan kurtarmıştır. Hz. Yûsuf'u korumak isteyen üç şahsın da belli düzeyde amacına ulaştıkları görülmektedir. Hz. Mûsâ kıssasına gelince, savunmasız bir bebekken onu Firavun'un öfkesinden koruyan, Hz. Âsiye'nin konumu bellidir. Firavun'un karısı olmak sözü dikkate alınmak için yeterli bir sebeptir. Daha sonra ölüm tehlikesine karşı onu kollayan ve savunan kişinin de nüfuz sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Antakya'da Allah'ın üç elçisine arka çıkıp onları savunan Habib en-Neccâr ise kentin kenar mahallesinde yaşayan kendi halinde birisi olarak bilinmektedir.¹¹¹ Bununla beraber o bulunduğu konumun şartlarına takılmadan elçilere yardım etmeyi vazife bilmiştir.

Hz. Ya'kub ve Habib en-Neccâr hariç diğer arabulucuların gayretini boşa çıkmadığı, savundukları kişileri muhtemel tehlikelere karşı koruyabildikleri görülmektedir. Hz. Ya'kub'un bir peygamber olarak çocuklarına önceden verdiği terbiye ise onları daha büyük bir günaha düşmekten korumuştur. “*Ondan sonra da (tevbe ederek) sâlih kimseler olursunuz!*”¹¹² ifadelerinden anlaşıldığı üzere onlar Hz. Yûsuf'a yapmayı düşündükleri şeyin zulüm olduğunu biliyorlardı.

¹⁰⁷ Kasımî, *a.g.e.*, IX, 3532.

¹⁰⁸ Kasas, 28/20.

¹⁰⁹ Yasin, 36/20.

¹¹⁰ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VII, 314; Tefennün, anlamda genişlik ve üslupta çeşitlilik sağlamak amacıyla sözü tekrar etmek gerektiğinde onu değiştirerek söylemek demektir. Muhsin Demirci, “Tefennün”, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2011, s. 275.

¹¹¹ İbn Ebu Hâtim, *a.g.e.*, X, 3192; Mâtürîdî, *a.g.e.*, VIII, 511; Mâverdî, *a.g.e.*, V, 13; Vahidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, (ö. 468/1075) ; *el-Vasit fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*, Tahk.: Adil Ahmed Abdülmevcud... [ve öte.]. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1994, I, 898.

¹¹² Yûsuf, 12/9.

Habib en-Neccâr ise bütün gayretine rağmen putperest toplumu durduramamış ve şehit düşmüştür.

3.2. Yardım eden şahısların tarafsız bir görüntü sergilemeleri

Sosyal problemlerin çözümünde arabuluculuğuna başvuru veya kendiliğinden böyle bir rolü üstlenen kişilerin etkili olabilmesi, adalet ve güvenilirlik hususundaki tavırlarına bağlıdır. Sosyal bir problem, çözüm bekleyen bir çatışma veya sürtüşmeden söz ettiğimizde haklılığını ileri süren en az iki tarafın varlığı söz konusu demektir. Böyle bir durumda arabulucu veya karar verici durumda olan kişinin söz ve eylemlerinde tarafsız olduğunu hissettirecek şekilde davranması gerekecektir. Varılan sonucun kabul edilmesi, önemli ölçüde akla ve vicdana hitap etmesine bağlıdır.

Hiz. Yûsuf'un Mısır azizinin karısı ile olan probleminde konuyu çözümleyen şahidin sözleri arasında taraf tuttuğuna dair bir ifade ve ipucu bulunmamaktadır. Burada dikkat çeken husus şahidin suçluluk ihtimalini önce Hiz. Yûsuf'a; sonra kadına atfetmesidir. Benzer bir yaklaşım Firavun'un meclisindeki Hiz. Mûsâ'yı savunan kişi dikkat çekmemek için önce Hiz. Mûsâ'nın yalancı olması ihtimalini dillendirmiş, ardından gerçekten peygamber olması halinde neler olabileceğini anlatmıştır.

Örnek olaylarda taraflar arasında güç bakımından açık bir eşitsizlik hâkimdir. Hiz. Yûsuf'a karşı on kardeşi; Hiz. Mûsâ'ya karşı danışmanları ve hanedanı ile Firavun; Antakya'ya giden üç elçiye karşı koca bir şehir halkı yer almaktadır. Bu yüzden onlara yardım eden kişilerin tarafsız kalması beklenemez. Dezavantajlı gruplara karşı pozitif bir ayırıcılık yapmak adalet duygusunu zedelemeyiz. Kaldı ki Hiz. Mûsâ'nın Firavunla, Antakya'ya giden üç elçinin de şehir halkıyla yaptıkları tartışmanın merkezinde tevhid mücadelesi yer almaktadır. Bu sebeple ilgili şahıslar tarafsızlık görüntüsünü sonuna kadar sürdürmemiş, gerektiğinde risk alarak Müslüman olduklarını ikrar etmişlerdir.

3.3. Ben dilini kullanmaları

İletişimde "ben dili" veya "ben mesajı" enformasyonu bir başkasına hiçbir tehdit unsuru olmaksızın aktarabilme becerisidir. Ben mesajı ne suçlamada bulunur, ne saldırır ne de savunma yapar, sadece şunu dile getirir: "Bu durumda benim görüş açım, tepkim ve duygularım budur. Senin de bunların farkına varmanı ve görüşümü göz önüne almanı diliyorum."¹¹³ Bu mesaj türünde karşı tarafı suçlama söz konusu olmadığından onlara kendilerini savunma gerekçesi de verilmemiş olur. Makalede ele aldığımız olayların hemen hepsinde arabulucu şahısların ben dilini kullandıkları görülmektedir.

Kardeşleri Hiz. Yûsuf'u kendileriyle göndermesini istediklerinde Hiz. Ya'kub şöyle demiştir: "Onu götürmeniz beni üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım."¹¹⁴ Dikkat edilirse Hiz. Ya'kub, oğullarının kabul etmediği

¹¹³ Erol Mutlu, "Ben mesajı" *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, 4. Basım, Ankara, 2004, s. 44.

¹¹⁴ Yûsuf, 12/13.

davranışlarını tanımlamakta, bu davranışın kendisini somut olarak nasıl etkilediğini ve ne tür duygular yaşattığını dürüstçe açıklamaktadır.¹¹⁵

Âsiye de Hz. Mûsâ'yı Firavun ve adamlarından korumak istediğinde aynı dili kullanmıştır: “*Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz.*”¹¹⁶ Âsiye burada Hz. Mûsâ'nın öldürülmemesi talebinde kendisine bakan yönü dile getirmiş, eşi Firavun'u da duygularını paylaşmaya davet etmiştir. Bu ifadelerdeki ben mesajının Firavun'u etkilediği anlaşılmaktadır.

Hz. Mûsâ'yı Firavun'un ölüm tuzağına karşı uyarın kişinin “*İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.*”¹¹⁷ ifadesinde kendi duygularını dile getiren bir tavır görülmektedir. Daha sonra onu Firavun'un meclisinde savunacak olan mümin de konuşması boyunca “*Ey kavmim!*” ve “*biz*” ifadelerini tekrarlayarak kavminden yana olduğunu hissettiren ifadeler kullanmıştır. Dolayısıyla Firavun ve adamlarına gelmesi muhtemel azaba kendisini de hedef yapmış olmaktadır. Onun şu ifadelerini de “ben mesajı” kapsamında değerlendirmek mümkündür: “*Ey kavmim! Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder?... Ey kavmim! Doğrusu ben üzerinize önceki toplulukların günü gibi, bir günün gelmesinden korkuyorum... Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, korkuyorum...*”¹¹⁸

Yasin sûresinde elçilere yardım etmek üzere yola çıkan müminin sözleri de aynı kapsamda değerlendirilebilir: “*Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecektim! "O'ndan başka tanrılar mı edineyim? "İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum... Şüphesiz ben, Rabbinize inandım, beni dinleyin.*”¹¹⁹

Unutmamalıdır ki ben dilini kullanmak her zaman için kesin bir çözüm anlamına gelmeyecektir. Özellikle Yasin sûresinde görüldüğü üzere elçilerin karşılarında gözü dönmüş, kitle psikolojisi ile hareket eden bir topluluk olduğunda beklenen sonuç alınmayabilmektedir.

4. Psikolojik ve mantıksal tahlillere başvurmaları

Peygamberlere yardım eden şahısların dikkate değer özelliklerinden biri düşüncelerini ifade etme tarzlarıdır. Bütün örnek vakalarda bu şahısların ifadelerini özenle seçtikleri, karşıdakilerin kişiliğini hedef almaktan kaçındıkları ve sözlerini mantıksal bir zemine oturtmaya gayret ederek karşısındakileri etkilemeye çalıştıkları görülmektedir.

Hz. Yakup, çocuklarıyla konuşurken kelimelerini herhangi bir infiale meydan vermeyecek şekilde dikkatle seçmiştir. Rüyasını kardeşlerine anlatmaması hususunda Hz. Yûsuf'a tavsiyede bulunurken kimseyi doğrudan suçlayıcı bir ifade

¹¹⁵ Bk. Abdurrahman Kasapoğlu, “İletişimde Ben-Dili -“Ashâbu'l-Karye” Kıssasından Bir Kesit”, *Hikmet Yurdu*, 2008, cilt: I, sayı: 2, s. 57-70.

¹¹⁶ Kasas, 28/9.

¹¹⁷ Kasas, 28/20.

¹¹⁸ Mümin, 40/ 28-34.

¹¹⁹ Yasin, 36/22-25.

kullanmamıştır.¹²⁰ Onu, kardeşlerine karşı uyarırken hemen peşinden şeytanın insana olan düşmanlığından söz etmektedir. Bununla kardeşlerinin kendisine vermeleri muhtemel zararı şeytanın aldatmalarına bağlamış olmaktadır. Böyle değil de oğullarını doğrudan suçlayıp hedef gösterseydi, başka problemlere yol açacağı gibi, Hz. Yûsuf da psikolojik olarak bundan olumsuz etkilenebilecekti.

Hz. Ya'kub, Hz. Yûsuf'un kardeşleriyle kıra gitmesine karşı çıkarken bile onlara güvenmediğini belli etmekten imtina etmiştir. Bunu açıkça ifade etse belki aradaki sevgi-saygı tamamen bitecek, olayların seyri bambaşka bir mecraya doğru akacaktı. Bunun yerine Hz. Ya'kub onların kendisini anlayacaklarını umarak "...Siz ondan habersiz iken onu kurt yer, diye korkuyorum."¹²¹ demekle yetinmiştir.

Gerek Firavun'a karşı Hz. Mûsâ'yı savunan, gerekse Hz. Yûsuf'u zinaya teşebbüs iftirasından kurtaran kişiler, olayı iki değerli mantığa indirgeyerek mantıksal çözümlemeler yapmaktadırlar. Gömlek meselesini örnek verecek olursak, bu tanık gömleğin önden veya arkadan yırtılmış olmasına göre hüküm vermektedir. Oysa durum bu kadar basit değildir. Râzî'nin de tespit ettiği üzere benzer bir olayda erkek kadını taciz etmiş, kadın kendisini savunmuş, erkek telaşlanıp oradan kaçarken kadın arkasından onu tutmaya çalışırken gömlek yırtılmış olabilir. Bu sebeple Râzî gömleğin kesin bir delil sayılamayacağını belirtir. Ona göre Hz. Yûsuf'un masum olduğuna dair, kadının çokça süslenmiş olması, Hz. Yûsuf'un orayı can havliyle terk etmek için uğraşması gibi daha güçlü deliller bulunmaktadır. Gömlek delili ise bunlara ilave edilmesi halinde güçlendirici bir delil olabilir.¹²² Kanaatimizce kadının teklif ettiği cezadan da Hz. Yûsuf'un masum olduğunu anlamak mümkündür. Zira seçkin bir kadının kendisine sarkıntılıkta bulunan bir kölesinin –o günün şartlarında- derhal öldürülmesini talep etmesi akla daha yakındır. Oysa kadın sadece hapsedilmeyi teklif etmektedir.

Hz. Mûsâ'yı savunan kişi Hz. Mûsâ'nın yalancı olma ihtimalini önce zikretmiş, böyle birinin başarılı olamayacağına bu yüzden onunla uğraşmaya gerek olmadığına Firavun'u inandırmak istemiştir. Neticenin her zaman böyle olacağını söylemek mümkün değildir. Pekâlâ, yalancı bir kimse de insanları etrafına toplayıp onları kandırabilir ve daha da güçlenebilir. Her iki örnekte de üçüncü halin varlığı imkân dâhilinde olmasına rağmen olayı çözümleyenler bunları dikkate almamışlardır. Aristo'nun iki değerli mantığına göre geliştirilen yorumlarda ise haliyle bir anlam daralması yaşanmıştır. Müfessirler de çoğunlukla imkân dâhilinde olan seçenekleri zikretmemişlerdir.¹²³

Antakya'ya giden elçilere destek olan Habib en-Neccâr da sözlerini mantıksal bir zeminde yürütmüştür. Önce putperestlik inancının geçersizliğini ortaya koymuş

¹²⁰ Yûsuf, 12/5.

¹²¹ Yûsuf, 12/12.

¹²² Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 126-127.

¹²³ Geniş bilgi için bk. Asiye Fatma Şenat, "Üçüncü Halin İmkânsızlığı İlkesinin Kur'ân Yorumunu Daraltıcı Etkileri Üzerine", *Dini ve Felsefi Metinler: Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama*, 2012, cilt: I, s. 119-130.

sonra da halkı tevhide davet etmiştir: “Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!”¹²⁴

Sonuç

Zaman, mekân ve şahıslar açısından farklı içeriğe sahip olan Kur’an kıssaları bazı yönlerden birbirine benzemektedir. Bu benzerliklerin tespiti kıssaları ayrı ayrı değil; birlikte okuyarak mümkün olur. Kavimleri tarafından yalanlanan peygamberlerin mucizelerle desteklemesi, tehdit edilen ve öldürülmek istenen peygamberlerin ilahi yardımlarla kurtarılması gibi genel tespitler, bu tarz bir okuma daha sağlıklı değerlendirilebilir.

Makalede ele aldığımız Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve Ashabü’l-Karye kıssalarının ortak özelliklerinden birisi, Allah’ın peygamberlere yardım etmede insanları vesile kılmasına dair örnekler barındırmasıdır. Biz de bu örneklerde peygamberlere yardım eden şahısların konumları, üslupları ve davranışlarındaki benzerlikler üzerinde yoğunlaştık. Netice olarak ulaşılabildiğimiz tespitler ana hatlarıyla şu şekildedir:

1- Allah Teâlâ yardım etmek istediği kuluna beklenmedik bir zamanda ve şekilde lütufta bulunur. Hz. Yûsuf’a kuyudan saraya uzanan bir yol haritası çizmesi, Hz. Mûsâ’yı onu öldürmek isteyen düşmanının sarayında hem de öz annesinin kucağında büyütmesi bu kabildendir. Zikredilen peygamberlerin ikisi de bu süreçte insanlardan önemli ölçüde yardım görmüşlerdir.

2- Peygamberlere yardım eden şahısların konumlarına baktığımızda baba, kardeş, vezir, danışman, Firavun’un karsı, üst düzey bürokrat ve kendi halinde bir vatandaş olmak üzere geniş bir yelpazeye yayıldığını görürüz. Sosyal statüleri çoğunlukla üst düzeye tekabül eden bu şahısların peygamberlere yardımı da benzer unsurlar taşımaktadır. Peygamberlere yardım eden, onları maddi ve manevi zararlardan kurtaran şahısların olaylara bilinçsizce müdahil olmadıkları, belli bir strateji uyguladıkları tespit edilmiştir.

3- Yaşanan problemi peygamberlere zarar vermeden çözmek isteyen bu şahıslar Allah’ın onlara verdiği sezgi gücüyle hadiseyi kavramış, tarafların konumunu hesaba katmış, ne diyeceklerini tasarlayıp mantık süzgecinden geçirdikten sonra hareket etmişlerdir. Sözlerini yeni bir tartışmayı başlatacak şekilde değil; karşısındakini ikna edecek şekilde seçtikleri anlaşılmıştır.

4- Peygamberlere yardım eden şahısların zaman zaman ben dilini kullandıkları, mantık ve iletişim ilkelerine riayet ettikleri, ölüm pahasına da olsa tedbir kılıfına sonuna kadar sığınmadıkları tespit edilmiştir.

Kaynakça

KASAPOĞLU, Abdurrahman, “İletişimde Ben-Dili -“Ashâbu’l-Karye” Kıssasından Bir Kesit”, *Hikmet Yurdu*, 2008, cilt: I, sayı: 2, s. 57-70.

GÜNDÜZ, Ahmet, Yûsuf Suresi Bağlamında Üç Gömleklili Hayat Sürecinden Bazı Ayrıntılar, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, cilt: XXI, sayı: 35, s. 93-110.

¹²⁴ Yasin, 36/21- 25.

ŞENAT, Asiye Fatma, “Üçüncü Halin İmkânsızlığı İlkesinin Kur’ân Yorumunu Daraltıcı Etkileri Üzerine”, *Dini ve Felsefî Metinler: Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama*, 2012, cilt: I, s. 119-130.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2013.

BEGÂVÎ, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ud, (ö. 516/1122) *Tefsirü'l-Begâvî = Mealimü't-Tenzil, fi Tefsiri'l-Kur’ân*, Tahk.: Abdurrezzak el-Mehdî, Darü İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, 1. Basım, Beyrut, 1999.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî, (ö. 256/870) *Camiü's-sahih*, Tahk.: Muhammed Züheyl b. Nasır, Darü Tavki'n-Necat, 1. Basım, yy. , 2001.

EBÛ HAYYÂN Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Endelüsî (ö. 745/1344) *Tefsirü'l-bahri'l-muhit*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1993.

EBUSSUUD EFENDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad, *İrşadü'l-akli's-selim ila mezaya'l-Kur’âni'l-Kerim*, Tahk.: Abdulkadir Ahmed Ata, Mektebetü Riyadi'l-Hadis, ts.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.

MUTLU, Erol, “Ben mesajı” *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, 4. Basım, Ankara, 2004.

İBN EBÛ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, (ö. 327/938) *Tefsirü'l-Kur’âni'l-'Azim*, Tahk.: Es’ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, Mekke, 1999.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmâîl b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur’âni'l-'Azim*, Tahk.: Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğerleri, Müessesetü Kurtuba, 1. Basım, Kahire, 2000.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Tahk.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Hicr, 1. Basım, Cize, 1997.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, (ö. 597/1201) *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir*, el- Mektebü'l-İslami, 3. Basım, Beyrut, 1984.

İBNÜ'L-ESİR, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-tarih*, Tahk.: Ebi'l-Fida Abdullah el-Kadi, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1987.

KASIMÎ, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Saîd Cemaleddin (ö. 1332/1914), *Tefsirü'l-Kâsimî (Mehasinü't-te'vil)*, Darü İhyai'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1. Basım, yy. , 1957.

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273) *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur’ân*, Tahk.: Abdullah b. Abdi'l-muhsin, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2006.

MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî (ö. 333/944), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'Azim (Te'vilatu ehli's-sünne)* Tahk.: Mecdi Basellum, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 2005.

MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (ö. 450/1058), *Tefsirü'l-Maverdi (en-Nüket ve'l-'uyun)*, Tahk.: es-Seyyid İbn Abdi'l Maksud, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

MENNAU'L-KATTAN, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, Mektebetü Vehbe, Kaire, ts,

MERAĞÎ, Ahmed b. Mustafa (ö. 1371/ 1951), *Tefsiru'l-Merağî*, Şirketü Matbaati ve Mektebeti Mustafa el-Babî el-Halebî, 1. Basım, yy., 1946.

MEVDUDÎ, Abu'l-Al'a, *Tefhimü'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1996.

DEMİRCİ, Muhsin, “Tefennün” *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2011.

MUKATİL, Ebü'l Hasan Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsirü Mukatil b. Süleyman*, Tahk.: Abdullah Mahmud Şahhate, I. Basım, Darü İhyai't-Türas, Beyrut, 2003.

MUSTANSİR Mir, Kur'ân'da Yûsuf Kıssası: Taslak, Temalar ve Karakterler, çeviren: Ali Akay, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt: VII, sayı: 2, s. 183-200.

MÜCÂHİD, Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr Mekkî Mahzûmî, (ö. 103/721), *Tefsirü Mücâhid*, Tahk.: Muhammed Abdusselam Ebu'n-Nil, Darü'l-Fikril-İslâmî, 1. Basım, Mısır, 1989.

HARMAN, Ömer Faruk, “Âsiye” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

HARMAN, Ömer Faruk “Firavun” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

RÂGİB İsfahânî Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, (ö. 502/1108), *Mu'cemu Müfredati Elfazi'l-Kur'ân*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1997.

RÂZÎ, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (ö. 606/1209), *et-Tefsirü'l-kebir (Mefâtihü'l-gayb)*, 1. Basım, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1981.

SA'LEBÎ, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim Nisaburi, (ö. 427/103) *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân = Tefsirü's-Sa'lebi*, Tahk.: Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan, Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1. Basım, Lübnan, 2002.

SUYUTÎ, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *ed-Dürrü'l-mensur fi't-tefsiri'l-me'sur*, Tahk.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Merkezü Hicr li'l-Buhusi ve'd-Dirasati'l-'Arabiiyye ve'l-İslamiyye, 1. Basım, Kahire, 2003.

ATEŞ, Süleyman, “Habîb en-Neccâr”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

TABERÎ, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (ö. 310/923), *Câmiü'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*, Tahk.: Abdullah b. Abdi'l-muhsin et-Türkî, Hicr, 1. Basım, Kahire, 2001.

VAHİDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, (ö. 468/1075) *el-Vasit fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*, Tahk.: Adil Ahmed Abdülmevcud ve diğeri, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1994.

ZECCÂC, Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl, (ö. 311/923) *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, Tahk.: Abdülcelil Abduh Şelebi, Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, Beyrut, 1988.

ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, (ö. 538/1144), *el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vücuhit-te'vil*, (*Keşşâf*), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Lübnan, 1995.

ZUHAYLÎ, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsirü'l-münir*, Darü'l-Fikri'l-Muasır, 2. Basım, Dımaşk, 1997.